

Розділ II

ЕКУМЕНІЗМ І ПРОБЛЕМИ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН

П.Яроцький* (Київ, Україна)

ЕКУМЕНІЗМ: СТАН, ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ

Релігійна свобода в незалежній Україні стала благом для розвитку церковно-релігійного життя.. Але вона водночас ускладнила міжконфесійні відносини. Конфлікти за володіння храмами, зрештою, будуть подолані. Їх напруга спадає. Будівництво церков щорічно набирає високих темпів, їх необхідна кількість буде побудована в найближчі роки. Але вже зараз вимальовуються більш небезпечні обриси міжконфесійних конфліктів: за сфери впливу різних церков і релігійних організацій в регіонах, в результаті чого конфесійна регіоналізація поглиблює політичну і етнонаціональну регіоналізацію в Україні; змагання церков за пріоритетність виконання обрядових дій під час громадсько-політичних, культурних, соціальних і навіть побутових заходів. Трапляються середньовічні вияви церковного екстремізму: охрещених в одних православних церквах – Київської чи Московської юрисдикції – не допускають до таїнства шлюбу в церкві, в якій не відбувалося таїнство хрещення і миропомазання. Отже, загострюється питання про “благодатне” хрещення в “канонічній церкві”. Все частіше – у зв’язку з розширенням євангелізаційної діяльності протестантських церков на теренах, де переважає вплив Православної церкви, а також просуванням Українського греко-католицизму із Заходу на Південь і Схід України, перенесенням митрополичого престолу УГКЦ зі Львова в Київ – виникають претензії з боку автохтонної церкви на “недоторканість канонічної території”. Євангелізаційна діяльність і прозелітизм стають викликом і каменем спотикання одних християнських спільнот щодо інших.

Європейський християнський єкуменічний досвід дає можливість і єдиний шанс українським церквам і релігійним організаціям цивілізовано (якщо не в душі християнської любові) вирішувати накопичені міжконфесійні проблеми. Адже в теології єкуменізму переосмислюються окремі формальні еклезіальні положення, які гальмують гармонізацію міжконфесійних відносин і водночас захищаються основоположні християнські ідеї. Головним завданням теології єкуменізму є опрацювання спільної теологічної платформи для зближення, примирення, об’єднання (але не злиття чи поглинання) християнських церков.

У душі християнської толерантності, взаємної поваги дискутуються питання, які поки що роз’єднують християнські церкви. Насамперед це стосується вирішення теоретичних богословських проблем, таких, зокрема, як святість, кафоличність, апостоличність, автокефалічність, канонічність. Інтерпретація цих богословських понять до цього часу розділяє більшість християнських церков. Ці богословські поняття так чи інакше є актуальними насамперед для розділеного православ’я в Україні.

Секуляризація, процеси, пов’язані з науково-технічним прогресом, глобальними проблемами сучасності, зокрема таким феноменом як глобалізм і антиглобалізм, інтенсифікація і міжконфесійних і етноконфесійних конфліктів, як вважають ідеологи християнського єкуменізму, є динамічними чинниками, які впливають на єкуменічну ситуацію і засвідчують, що Церква не буде мати достатнього впливу у світі доти, поки залишатиметься розділеною.

Церковний поділ і криза сучасних церков залишаються незаперечним фактом. Поряд з іншими явищами релігійного життя вони пов’язані насамперед із кризою традиційних церков. Богословське вчення про загальні проблеми єкуменічно об’єднаних церков є однією із спроб подолати цю кризову ситуацію. Саме тому проблеми спільної чи, як перший крок, погодженої в основних аспектах еклезіології посідають значне місце в єкуменічних дискусіях. Відразу зауважимо, що для християнських церков України поки-що це не

* Провідний науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, д.філос.н.

актуальний або недосяжний рівень екуменізму – погоджена екклезіологія. Для українського екуменізму актуальним є примирення, зближення, співробітництво церков і релігійних організацій на ґрунті українських національних інтересів, української духовності і культури, загальнолюдських проблем і дієвого гуманізму.

Саме такий дискурс, так би мовити, першого рівня, екуменізму задекларований в “Декреті про екуменізм”, прийнятому II Ватиканським собором у 1964 р. “Співпраця всіх християн найпереконливіше проявляється в їхній єдності і відсутності ворожості. Така співпраця потрібна насамперед для країн, які знаходяться на перехідній стадії суспільного і технічного прогресу і потребують захисту гідності людської особистості, суспільної гармонії, застосування євангельських вимог до суспільного життя., розвитку знання і мистецтва у християнському дусі, оволодіння потрібними засобами для подолання негативних проявів нашого часу... Завдяки такій співпраці всі віруючі у Христа ліпше можуть навчитися як краще пізнати себе і спільно торувати шлях до єдності християн” [“Dekret o ekumenizmie” // Sobor Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje.– S. 212].

Слово “екуменізм” у певної частини українських церковних ієрархів викликає неадекватні реакції і асоціюється ледве чи не з “єрессю”. І причина такого неприйняття самої екуменічної ідеї криється, якщо не у відсутності її істинного, не спотвореного розуміння, то в історичній за давності негативного ставлення до цієї ідеї. Адже церковно–релігійному життю в Україні під владою царського самодержавства і радянського тоталітаризму був чужим і неприйнятним сам принцип екуменізму, оскільки цими двома формами єдиного імперського центру насаджувався міжконфесійний антагонізм за принципом “поділяй і владарюй”. У царській Росії православ’я було одним із стовпів режиму. Православна церква була “первенствующей”, державною, фаворизованою. Інші релігії, згідно “Уложения законів Российской Империи”, розподілялися у правовій шкалі за такими ступенями: “допустительные”, “терпимые” і, зрештою, “запрещенные”. Отже, про будь–який екуменізм й мови не могло бути.

У радянську добу все робилося для того, щоб послабити, розколоти, посварити християнські церкви, протиставити православним греко–католиків, “сектантів”, іудеїв та ін. Оцей віросповідний антагонізм й нині зберігається не тільки в ментальності певної частини віруючих–мирян, а й розпалюється деякими високими ієрархами і підвладним їм духовенством. З цього можна зробити висновок, що комуністично–атеїстична пропаганда попрацювала з великою ефективністю, оскільки час від часу антисектантські стереотипи (проти тих же баптистів, адвентистів, п’ятидесятників, свідків Єгови) активно використовуються в проповідях і конфесійній пресі окремих так званих історичних церков. З цією метою практикуються у проповідях і конфесійній пресі останніх, що претендують на недоторканість своєї “канонічної території”, передруки антисектантських матеріалів, які поширюються й зараз в Росії у виданнях Московської патріархії. Ця анисектантська пропаганда проти так званих “тоталітарних сект” (Білого братства, АУМ Синрікьо, “Церкви об’єднання” Муна та інших), поряд з викриттям вмотивованої загрози від них для суспільства і особи, узагальнено, без будь–якої доказовості, об’єднує цією назвою вже традиційні для України (оскільки існують у ній сто і більше років) протестантські церкви і релігійні організації – баптистів, адвентистів, п’ятидесятників, свідків Єгови, місіонерська активність яких турбує так звані традиційні церкви. Це створює міжконфесійну напругу і не сприяє екуменічному клімату.

Не сприяють міжконфесійному миру і співпраці українських церков і релігійних організацій вимоги фаворизувати роль якоїсь Церкви в історичному розвитку України, надати їй якийсь особливий статус “державної”, “національної”, особливо заслуженої. А такі спроби робляться як вимоги “удосконалення українського законодавства” з боку Української православної церкви, Предстоятель якої у листі на ім’я голови Державного комітету України в справах релігії у зв’язку з новим проектом Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” зазначає: “Українська Православна Церква підтримає майбутній законопроект лише за умови, якщо в Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” обов’язково буде вписана преамбула, в якій би наша незалежна світська держава визнала особливу роль канонічного Православ’я в історії України, у становленні та розвитку духовності і культури її народу” [Дацюк О., протоієрей,

Православна Церква, суспільство, права людини і місце церкви у державі//Релігія і Церква в Подільському регіоні: історія і сучасність. Збірник наукових праць. –Хмельницький, 2002.– С. 139].

Як відомо, такого змісту преамбула до аналогічного Закону Російської Федерації (про визнання особливої ролі Православної Церкви в Росії) викликала міжконфесійну напругу і гостру реакцію міжнародної спільноти. Мабуть, не варто до тих проблем, які зараз непривабливо репрезентують Україну на міжнародній арені, додавати ще й таку проблему, яка негативно вплине на міжконфесійні відносини в Україні і приверне критичну увагу до неї насамперед європейської спільноти, оскільки в пропонованій преамбулі до Закону криється дух тріади “православніє–самодержавіє–народність” і відповідно закладена дискримінація інших церков і релігійних організацій.

У 70–80–х роках в Радянському Союзі утворилася “єкуменіка переслідуваних”. Вона дуже турбувала тоталітарний режим і здобула визнання міжнародної демократичної громадськості, оскільки в радянських гулагівських умовах об’єдналися “в’язні совісті” – православні, римо–католики, греко–католики, протестанти, іудеї, мусульмани. У концентраційних таборах всі були єдині. Їхні спільні заяви, документи фігурували в ООН, інших міжнародних організаціях, на політичних і релігійних форумах як звинувачення тоталітарному режиму і як захист людських прав і релігійних свобод. Це треба пам’ятати всім, хто готовий виконувати заповіт Ісуса Христа про кращий вияв віри – “покласти душу свою за ближнього свого”.

У липні–серпні 2001 р. православно–католицький світ мав нагоду познайомитися з чотирма важливими документами, які стосуються міжконфесійних відносин і принципів проведення міжконфесійного діалогу. Це :

1. Зустріч змішаної міжнародної комісії з богословського діалогу між Римо–католицькою і помісними Православними церквами (Балтимор, 9–19 липня);
2. Проект концепції єкуменічної позиції Української греко–католицької церкви (Бучач, 16–21 липня);
3. Основні принципи ставлення Російської Православної Церкви до інослав’я (Москва, 13–16 серпня);
4. Декларація ватиканської Конгрегації віровчення Dominus Iesus (Господь Бог). (Рим, 5 вересня).

На Балтиморській зустрічі в центрі уваги її учасників стояло питання уніатства і, зокрема, православно–греко–католицьких відносин в Галичині. Як відомо, Московський патріархат РПЦ твердить про “переслідування православних греко–католиками в Західній Україні” і насильницьке “навернення” православних в католицизм на цій нібито “канонічній території” Московського патріархату.

У “Проекті концепції єкуменічної позиції Української греко–католицької церкви” знаходимо багато єкуменічних інновацій, зокрема, до “церков–сестер” в богословському розумінні відносяться протестантські церкви. УГКЦ також вважає всі три православні церкви в Україні – УПЦ, УПЦ КП і УАПЦ – як такі, що мають “спільну історичну спадщину Київської церкви” і тому намагається “проводити діалог з усіма трьома юрисдикціями”. Разом з тим УГКЦ має своє розуміння деяких аспектів діяльності Римо–католицької церкви в Україні, які, як вона вважає, “виходять за рамки духовної опіки вірних латинського обряду”. УГКЦ готова вести діалог з Російською православною церквою щодо “душпастирської опіки над вірними Московського патріархату в Україні та українців греко–католиків у Росії”.

В “Основних принципах ставлення Російської православної церкви до інослав’я” констатується її готовність брати участь у міжхристиянському діалозі, наголошується водночас на певних “еклезіальних межах” і “канонічних критеріях” такого діалогу. Попри згадані застереження, аналітики відзначають готовність РПЦ до діалогу з “інославними” християнськими конфесіями як “перемогу ліберально високоосвіченої” частини ієрархії РПЦ, оскільки до цього часу певні сили Московської патріархії ставилися до ідеї єкуменізму вкрай негативно, а будь–який контакт–діалог з “інославними” вважали “зрадою православ’я”.

“Основні принципи ставлення Російської православної церкви до інослава” і “Декларація ватиканської Конгрегації віровчення Dominus Iesus” концептуально і стратегічно подібні між собою і відзначаються окресленою синоптичністю. Якщо РПЦ визначає право інших християнських конфесій в певних межах проводити на її “канонічній території” євангелізаційну діяльність “серед православних”, то ватиканська Декларація Dominus Iesus вважає необхідним “вести діалог з іншими релігійними традиціями і культурами”, але в контексті євангелізаційної місії Католицької церкви (тобто католицькі місіонери, здійснюючи євангелізаційну місію на теренах некатолицького впливу, тим самим нібито вступають в контакт–діалог з людьми інших культур і релігій).

Отже, вимальовуються обриси майбутнього “єкуменічного поля”, з точки зору різних конфесій, на якому готові співпрацювати названі християнські церкви, але з певними застереженнями щодо недоторканості власної “канонічної території”. Тобто обстоюється екстериторіальність своїх парафій, епархій, дієцезій. Було б проте по–євангельськи схвальним, коли б всі християнські церкви і релігійні організації не розділяли “євангельського поля” на окремі і недоторкані власні “канонічні території”, а прислухалися до Христової поради про те, що “жнивне поле – велике, а женців мало”. Якщо ж по–християнськи підходити до євангелізаційної місії церкви (яка кожною протилежною церквою характеризується як “прозелітизм” – найбільше зло у стосунках між церквами), то тут можливо канонічний тільки єкуменічний підхід.

Як можна означити формулу “український єкуменізм”, що часто використовується в релігієзнавчій літературі? Відразу відзначимо, що саме поняття “український єкуменізм” ієрархія і духовенство майже всіх церков (можливо, за винятком Греко–католицької церкви) не сприймає. Це є наслідком того, що єкуменізм як явище європейської культури ХХ століття в самосвідомості українських християн не знаходить адекватного відображення. Єкуменізм трактується дещо примітивно і надається йому свідомо спотворене карикатурне означення, а саме: інституційно–конфесійне об’єднання або остаточне злиття (або ще більш непривабливо – поглинення однією церквою другої). Іноді єкуменізму намагаються надати утопічне значення або трактувати його як ідею–фікс: скажімо, в найближчій історичній перспективі очікувати об’єднання Православної і Греко–католицької церков. Звичайно, такі інтерпретації поняття “єкуменізм” нічого спільного не мають з майже сторічним досвідом європейського єкуменізму, який, хоча мляво і повільно, але реалізує свою місію толерантності і зближення християнських церков.

Отже, формула “український єкуменізм” – це реальний, логічний, виважений курс у міжконфесійних відносинах – контакт–діалог між церквами і релігійними організаціями – з метою усунення того, що заважає їм мирно співіснувати і прокладає шлях до зближення і примирення, а також до спільних дій у сфері духовного оздоровлення суспільства і подолання всіляких моральних деформацій.

Український єкуменізм – це модус–вивенді, тобто, спосіб співжиття, умови, що роблять можливими хоча б тимчасові правильні, мирні відносини між конфліктуєчими або індіферентно налаштованими церквами і релігійними організаціями. Єкуменізм вимагає доброї волі, християнської чесноти слухати, розуміти і прощати один одного. Ісус Христос обґрунтував цю вимогу: “Лиши свій дар перед жертвником; піди спершу примирись зі своїм братом, а тоді вже приходь і принось свій дар” (Мт. 5:24).

Отже, символічний і потрібний не тільки для неба, а й для України, українського суспільства “дар” церковного миру, мінімізації й остаточного подолання міжконфесійної напруги вимагає насамперед виконання елементарної християнської моральної вимоги – примирення. Тобто зняття невластивої для змісту і духу істинної християнськості, церковності, духовності і, зрештою, людської культурності міжцерковної ворожнечі, яка часто вихлюпується, на жаль, в церковних проповідях, виступах церковних достойників в засобах масової інформації, у практичних щоденних діях духовних осіб різних конфесій.

За останні 10 років незалежності України українське суспільство не спостерігало такої готовності з боку церковних ієрархів, щоб принести “свій дар” до “жертвника” єкуменізму. Натомість спостерігається час від часу ескалація міжцерковної напруженості, а іноді й демонстрація міжконфесійної ворожнечі.

Проблеми міжцерковних відносин існують здавна і будуть завжди існувати в суспільстві. Екуменізм потрібен як засіб вирішувати ці проблеми не методами подальшого посилення і за давності міжцерковної ворожнечі або блокування з тими чи іншими політичними і громадськими рухами, а мирними методами і цивілізовано (якщо вже їх наші ієрархи не можуть вирішувати по-християнськи) – за столом екуменічних дискусій.

Для українського екуменізму далекою і поки що не досяжною перспективою є ті питання і проблеми, які дискутуються світовими теологами–екуменістами, а саме: екуменічна еклезіологія (визначення сутності і характеру сучасної церкви і таких її особливостей як святість, соборність, кафолічність та апостоличність); біблійний екуменізм (проблема співвідношення “писання” і “передання”, первісної євангелічності і традиції); поширення єдиного богослужіння (зближення різних типів конфесійної обрядовості, встановлення спільності у структурі богослужіння).

Однак і українському екуменізму, якщо його ідеї стануть близькими і потрібними для конфесійних авторитетів українських церков і релігійних організацій, під силу вже сьогодні започаткувати діалог в потрібному, хоч і складному напрямку, а саме: міжправославний діалог щодо шляхів досягнення автокефалії, помісності, єдності; з’ясування правомірності і доцільності збереження, мабуть, вже архаїчних понять і означень “Церква–матір”, “Церкви–доньки”, орієнтуючись на екуменічну взаємодію “Церков–сестер”; ставлення українських церков до Константинопольської і Московської патріархії, Апостольської Столиці; віра і сучасна культура, тобто передання євангельського посланництва, проведення євангелізації у формах національної культури, національної традиції, що стосується також мови богослужіння; спільність акцій всіх християнських церков для національного відродження, духовного оздоровлення суспільства і подолання всіляких моральних деформацій.

B.B.Beach (USA)

EVANGELISM AND PROSELYTISM – RELIGIOUS LIBERTY AND CHALLENGE OF ECUMENISM*

The Mandate of Evangelism

Evangelistic mission is an inescapable mandate of Christianity. Every Christian worth his or her "salt" (to use a New Testament expression) recognizes that it is of the essence of being a Christian that one has both the responsibility and joy of witnessing to one's faith and salvation. In fact, evangelism is the spreading of the "good news" of salvation freely available, by the grace of God to every human being.

In the New Testament we find not only the "great commandment"—to love God and neighbor, but also the "great commission" to go, teach, baptize and disciple all people as followers of Jesus Christ (Matt. 28:19, 20).

Evangelism a Suppressed Concept

There is a problem in World Council of Churches (WCC) ecumenical circles in regards to evangelism. It is not easy to locate "evangelism" in WCC statements. The terms evangelism and evangelization are infrequently used in WCC documents since the 1961 New Delhi Assembly. The favored words among ecumenists are witness and mission, not evangelism. Presumably one reason for this, is that evangelism implies some form of proselytism and many ecumenists find proselytism and ecumenism to be conflicting and contradictory expressions of religious activity. Furthermore, some ecumenists see evangelism as largely associated with United States evangelical foreign mission enterprises that tend, it is alleged, to promote U. S. power (see *San Antonio Report*, 1989, p. 153).

The Setting

* Див. анотацію В.Єленського до статті Б.Біча в кінці статті.